

Щербаков Я. І.

Київський національний лінгвістичний університет

ЗАПИСКИ ПРО ПОШУК ДУХІВ ГАНЬ БАО: ТИПОЛОГІЯ НАДПРИРОДНИХ ПЕРСОНАЖІВ ТА КОГНІТИВНА КАРТИНА СВІТУ ПІДНЕБЕСНОЇ ЧАСІВ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Дослідження присвячено аналізу «канонічної» книги середньовічної китайської літератури «Записки про пошук духів» Гань Бао. Значу увагу приділено історико-біографічному аналізу життєвого та творчого шляху автора на фоні бурхливої доби III ст. н.е. Актуальність пропонованого дослідження обумовлено тим фактом, що містична література «Шляху духів» та оповідання про чудесне не достатньо досліджена в західній синології. У статті розглянуто умови формування Гань Бао як особистості, вплив біографічних даних на формування автора як письменника. Проаналізовано основні характеристики східних оповідань про чудесне у порівнянні з ключовими характеристиками західних оповідань у жанрі «горор». У статті детально розглянуті ключові характеристики збірки сяошо «Записки про пошук духів», що виділені в процесі дослідження. (Такі, як «дослідницький» характер збірки, «псевдоісторичний» характер збірки, лаконічність оповідання сяошо, новелістичний характер оповідання, завершений характер кожного короткого оповідання, історичний часопростір кожного короткого оповідання, «Типажність» персонажів короткого оповідання сяошо). В останній частині дослідження наведено авторську класифікацію чарівних істот в оповіданнях Гань Бао. В основу класифікації покладено чотири критерії першим критерієм у пропонованій класифікації є наявність антропоморфного та не-антропоморфного (суто міфічно-хтонічного) характеру персонажів оповідань сяошо про чудесне. Другим критерієм пропонованої класифікації є приписані автором чи народною традицією (або, навпаки, повністю відсутні) надприродні якості того чи іншого персонажу. Третій критерій пропонованої класифікації є гендерним. Четвертим критерієм є приналежність персонажу до певної групи (соціальної чи релігійної включно). Пропонована класифікація може бути використана як основа для дослідження інших збірок коротких оповідань, які наслідували роботу Гань Бао.

Ключові слова: Гань Бао, духи, Піднебесна, містика, Китай, раннє середньовіччя, даосизм, синтоїзм, народна релігія, народний світогляд.

Постановка проблеми. Історія людства побудована на численних парадоксах. «Темна доба» раннього середньовіччя стала саме тією добою, яка прийшла на зміну античності. Але, в історії Євразійського континенту, саме ця нова доба, про яку ми через відсутність писемних пам'яток знаємо найменше, принесла найбільші зміни у житті людства. Адже, ми говоримо про період коли постали середньовічна християнська цивілізація, цивілізація Далекого сходу, а згодом, і цивілізація Ісламу.

Наше дослідження присвячено новому аспекту цивілізації Китаю тих часів, а саме, середньовічній літературі «Шляху духів». Засадничою книгою, літературним канонам «Шляху Духів» є «Записки про пошук духів» авторства Гань Бао. На думку відомої дослідниці китайської літератури Се Веньцзюань «Записки про пошук духів» стали основою нового літературного жанру. «Цю збірку наслідували пізніші автори «оповідань про чудесне»

як у стилі, так і в темі, тим самим заснувавши новий жанр китайської літератури» [6, с. 244].

Зрештою, саме книги «літературного канону» певної історичної доби можуть розказати нам про своїх творців куди більше, ніж ретельно досліджені давні руїни. У «Записках про пошук духів» розкрита когнітивна картина світу Китаю (і, у багатьох аспектах, цивілізації Далекого сходу в цілому) часів раннього середньовіччя. Отже, аналізуючи рукопис Гань Бао ми наближаємося до розуміння як китайського середньовіччя, так і цивілізації Далекого сходу загалом, розкриваємо для себе ще один важливий фрагмент мозаїки формування світової цивілізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному літературознавчому науковому дискурсі літературний наратив Гань Бао досліджений не достатньо широко, наприклад у наукометричній мережі Scopus вдалося знайти лише одне згадане

вище дослідження, тематикою якого є «Записками про пошук духів», це стаття автора Се Веньцзюань (Wenjuan Xie) “Encountering Ghost Princesses in Sou shen ji: Rereading Classical Chinese Ghost Wife Zhiguai Tales” [6].

У західній літературознавчій традиції основоположником дослідження короткого оповідання про чудесне, коротких оповідань про привидів та надприродне у японській та китайській літературі можна сміливо назвати Лафкадіо Херна, який зібрав чималий фактичний та теоретичний матеріал, написав чимало цінних збірок коротких оповідань, зокрема: Квайдан: історії про чудесне (Kwaidan: Stories and Studies of Strange Things 1903), Деякі китайські привиди (Some Chinese Ghosts 1887). Роботи Лафкадіо Херна мали вплив на розвиток китайської літературознавчої традиції, у якій вперше питання дослідження жанру сяюшо підняв відомий китайський літератор Лу Сюнь, який на той час навчався в Японії. Робота Лу Сюня «Історія жанру сяюшо» стала першим китайським дослідженням історії жанру [7]. Чималу увагу дослідженню жанру, зокрема і ранніх середньовічних оповідань, приділяє інший відомий китайський літературознавець Чжен Чженьдо у роботі «Історія давньокитайської літератури», проте робота «Записки про пошук духів» детально не проаналізована. Під час роботи над дослідженням було використане останнє критичне видання «Записок про пошук духів» китайською з передмовою та сучасним перекладом Тао Е, Цзоу Девень та Кун Юнчжу [8].

Серед американських дослідників короткого оповідання про чудесне слід виділити фундаментальні роботи Карла Као (Karl S. Y. Kao), зокрема Classical Chinese tales of the supernatural and the fantastic: Selections from the third to the tenth century (серія книг Chinese Literature in Translation), а також роботу «Gan Bao. In Search of the Supernatural: The Written Record», перекладену англійською доктором Кеннетом ДеВоскіном та Джеймсом Ірвінгом Крампом у 1996 р. [4].

На превеликий жаль, окрім окремих вдалих перекладів пропонується тема дослідження у західному літературознавстві залишилася не розкритою взагалі. Як зазначає Се Веньцзюань: “З середини 1980-х років добірки та повні збірки відомих оповідань про чудесне були перекладені на західні мови, хоча вони не отримували значної академічної уваги до кінця 1990-х років” [6, с. 246]. Відповідно, дослідження, що виходили пізніше, переважно аналізували літературу пізнього імператорського Китаю.

“Останні дослідження в основному зосереджені на колекціях оповідань про чудесне з пізнього імперського Китаю, таких як «Дискурс про лисиць і привидів: Цзи Юнь і оповідання літераторів вісімнадцятого століття» (Чань 1998), «Чужий вид: лисиці та пізній імперський китайський наратив» (Хантінгтон, 2003) і «Фантомна героїня: привиди та стать у китайській літературі сімнадцятого століття (Цайтлін 2007)” [6, с. 246]. Єдиним дослідженням, де “Записки про пошук духів” розглядалися побічно, це робота «Класична китайська фантастика про надприродне» (Classical Chinese Supernatural Fiction: A Morphological History), але у цьому дослідженні розкритий лише морфологічний бік аналізу, що в цілому не стосується тематики нашого дослідження. «Єдина монографія про класичні оповідання про чудесне, яку я знайшла, «Класична китайська надприродна фантастика: морфологічна історія», обмежує своє обговорення описовим морфологічним оглядом оповідань про чудесне і залишає завдання інтерпретації недоторканим» [6, с. 246].

Отже, в основі методологічної бази дослідження лежать роботи Се Веньцзюань, Лавкардіо Херна, Чжен Чженьдо, Лу Сюня, Чжен Чженьдо, Карла Као, Дж. де Воскіна та Джеймса Ірвінга Крампа. Історично-культурна парадигма пропонованого дослідження спирається на «концепцію цивілізацій» А. Тойнбі [1].

Метою пропонованого дослідження є розкрити історичний момент утворення «Шляху духів» як одного з ключових компонентів цивілізації Далекого сходу. Адже аналізу конфуціанської, даоської, буддиської філософії присвячені десятки тисяч сторінок наукових досліджень. Світогляду літератури «Шляху духів», навіть і літератури белетристичної, присвячена набагато менша кількість досліджень. Звісно, ми не можемо заглянути у темряву віків, і побачити формування народного світогляду цілого Далекого сходу. Але, як відомо, «спочатку було слово». Тому наше дослідження стосується літературної пам'ятки «Записки про пошук духів» авторства Гань Бао та когнітивної картини світу цієї антології, яка лягла в основу «Шляху духів».

Виклад основного матеріалу

1. Історичні передумови. Аналізуючи давній літературний твір ми обов'язково маємо розглянути період, умови у яких жив автор, поновити його творчий та життєвий шлях. Особливо, якщо мова іде про географічно віддалену від нас Піднебесну III–IV ст. н.е. В основі методології нашого дослідження лежить «цивілізаційна» концепція

відомого британського історика А. Тойнбі. Згідно з концепцією Тойнбі кожна цивілізація проходить цикл народження, згодом зростання, яке через певний час приводить до надлому цивілізації, та зрештою веде до розкладання та загибелі цієї цивілізації. Отже, той темпоральний період III–IV ст. у який відбуваються основні події нашого дослідження є, згідно Тойнбі, моментом смерті давньоримської та давньокитайської цивілізацій, та водночас народження культури середньовічного Китаю, як і європейського середньовіччя [1].

III ст. ми можемо вважати ключовою віхою в історії Китаю. Імперія Хань, яка була центром всесвіту для її громадян (Зрештою, як і Римська імперія), занепала та зникла [5, с. 97]. У нових, військових умовах інтелектуальні автори III–IV ст. (згадаємо китайських поетів та письменників Цао Цао, Цао Пі, Цао Чжи, Тао Юаньміна) перебували у процесі цивілізаційно-культурного пошуку нової доби ранніх темних віків. Цього пошуку вимагали нові умови нової доби III ст. Китайська культура у цей період кардинально змінила мейнстрим свого розвитку, адже у нових умовах безперервних батальних битв та подій вже важко було розчутити діалог Конфуція та його учнів. Навпаки, в першу чергу, можна було побачити, як учні Конфуція, а зокрема історичні персонажі та герої відомого роману «Трицарство» Лю Бей, Чжан Фей та Гуань Юй з мечем у руках відстоюють конфуціанські цінності довгу, мудрості, етичності та гуманності. Містичні напрямки у китайській ранньосередньовічній прозі були тим фактором, що кардинально відрізняв новий інтертекстуальний пошук самої суті літератури як культурного явища, поступово відходячи все далі та далі від моделі давньокитайської філософської прози, на якій були побудовані засади цивілізації давнього Китаю. Мирний діалог вчителя з учнем, започаткований у висловах Конфуція *Луньюй*, став не таким важливим у очах середньовічного читача. Гіпотетичний уявний середньовічний читач, на відміну від гіпотетичного читача античного, в пергу чергу шукає вже не відповіді на питання морально – етичних засад буття, а відповідь на питання, що стосуються апріорі темної, загадкової сторони людського буття – на кшталт як стати безсмертним, як отримати певні блага життєвого чи матеріального характеру, як врятуватися від помсти розгніваного духа. Зрештою, етичні питання вирішила філософська проза китайської античності.

Буддійське вчення також поринуло у «вир перемін», і антична філософія раннього буддизму була доповнена новими суто езотеричними напря-

мами раннього середньовіччя. Містичний пошук у китайському буддизмі знайшов своє відображення у заклинаннях – *дхарані* та утворив дві майже протилежних напрямків у буддизмі – «релігію *Чарья*» (тобто, слідування ритуалам) та «релігію *Йога*» (споглядання). Пізніше, уже за доби Тан ці два напрямки стали основою для містичного буддизму, перший напрямок представлений перекладом фундаментального канону езотеричного буддизму «Махавайрочана-сутрою», другий напрямок представлений перекладом «Сутри Йоги діамантової вершини», практикуючи останню сутру подвижник немов би набуває єдності з «тагхагатами» (букв. «самосуцими»), сам стає Буддою [2]. Зрештою, майже у первинному вигляді, дійшли ці вчення і до наших днів. Отже, «три вчення Піднебесної» (конфуціанство, даосизм, буддизм) зазнали значних змін. Китайська культура вимагала кардинально нового явища, і цим новим культурним явищем став «Шлях духів», фактичним засновником якого був Гань Бао.

2. Життєвий та творчий шлях Гань Бао. Біографічні відомості про життя Гань Бао, що дійшли до наших днів не надто широко розкривають життєвий та творчий шлях митця для сучасного читача, іншими словами є доволі скупими. Єдиним китайським першоджерелом, у якому описаний життєвий шлях Гань Бао є короткий розділ з літопису «Книга династії Цзінь», що наведений у сучасному китайському перевиданні збірки «Сао Шень Цзі» [8, с. 3–7].

Гань Бао жив наприкінці III, на початку IV ст., точні дати життя автора нам не відомі. Народився автор збірки у провінції *Хенань* у повіті *Сінцуй*. Дід Гань Бао Гань Тун у період Трицарства (період за якого Китай був розколотим на три держави: У, Шу та Вей) служив в державі У, де отримав звання «полководця, що мужній у бою». Син Сіма Чжао Сіма Янь заснував нову імперію *Цзінь*. В 256 році, після смерті Сіма Чжао родина Гань Бао переходить на службу у царство *Цзінь*. Батько Гань Бао був чиновником у царстві *Цзінь* [8, с. 3–7].

Родина Гань Бао була доволі бідною. Гань Бао мав природні здібності до науки та вроджене прагнення знань, згодом став чиновником, що було доволі престижним у Китаї тих часів. Спілкування у колі чиновників явно мало значний відбиток у творчості письменника. Спочатку Гань Бао брав певну участь у військових подіях 311–315 р., за що зайняв певну посаду при дворі князя-вана, згодом з 325 року керував повітом *Шіань* у провінції *Гуаньсі*, з 335 року входив до імператорського оточення. Маємо також відо-

мости, що Гань Бао займав посаду придворного історіографа, працював над історією династії Цзінь, укладав коментар до давньокитайської «Книги змін», працював над кількома десятками історичних творів. Єдиною книгою, яку написав Гань Бао є «Записки про пошук духів». На жаль, це майже уся біографічна інформація про автора, яка нам відома на сьогодні [8, с. 3–7].

Таким чином, в контексті нашого дослідження ми можемо зробити короткий біографічний висновок про автора: Гань Бао походив з родини військової та чиновницької. В умовах раннього середньовіччя ці дві сфери діяльності повністю переплелися між собою, адже займати керівні державні посади і не керувати військом у умовах тотальної війни часів раннього середньовіччя було просто не можливо. Гань Бао походив про-являв неабиякий інтерес до історичної спадщини Китаю, був прекрасно освіченим та захопленим істориком – літератором, приймав участь у боях та батальних подіях. Отже, на історіографічний та водночас авантюрний характер творчості Гань Бао життєве оточення та життєвий шлях письменника мали сильний вплив. Гань Бао був прекрасним знавцем людської психіки та людського характеру, адже портретні характеристики персонажів збірки Гань Бао надзвичайно чіткі. Тонке знання психіки людини дозволяло Гань Бао налякати читача. Слід підкреслити майстерність автора у вмінні описати атмосферу містичної антиутопії, безвихідності з ситуації, що склалася, та водночас майстерно підкреслити всемогутність вищих непізнаних сил у рамках короткого оповідання.

Таким чином, аналізуючи творчий доробок Гань Бао ми маємо згадати основні характеристики жанру *сяошо* у китайській літературі та розкрити їх для українського читача. Остаточно сформувався цей жанр китайської літератури за доби Хань. Рівень розвитку науки та техніки за часів династії Хань дозволяв видавати не лише класичні канони, історичні хроніки та найважливіші трактати, але дозволив витратити частину матеріалів на друк менш «важливих» літературних пам'яток – збірників новел *сяошо*. Китайська проза *сяошо* стала одним з головних, магістральних напрямків розвитку класичної китайської літератури. Адже жанр *сяошо* дозволив автору спілкуватися з читачем безпосередньо. Якщо ми проаналізуємо пласт збірок ханських *сяошо*, то маємо виділити такі збірки оповідань, як: «Шень і цзінь», «Ши чжоу цзі», «Дун мен цзі», збірки оповідань *сяошо* авторства Лю Сяна. Якщо будемо говорити про пост-ханський пласт II–III ст., то

маємо згадати збірки «Ліс посмішок» та «Різні записки щодо Західної столиці» [9].

Характер відображення надприродних сил у китайських *сяошо* детально аналізує Карл Као. Науковець порівнює відображення надприродного у китайській та західній літературній традиції.

«На Заході надприродне як літературний жанр може включати міфи, народні перекази та казки: найбільш характерним є той факт, що представлені надприродні істоти, такі як боги та богині, феї та демони, а також гобліни та привиди. Події у фантастичній оповіді часто включають прояви ірраціонального та моторошного, що може викликати відчуття страху, а часом і жах. Фантастика – це спосіб репрезентації, пов'язаний із творами, починаючи від готичного роману й закінчуючи оповіданнями жахів, який практикують такі автори, як Уолпол, По, Гофман, Генрі Джеймс і Пінчон. Незважаючи на те, що надприродне та фантастичне диференціюються в історії літератури, надприродне та фантастичне належать до категорії літературних фантазій і поділяють те саме поняття інакшості, надаючи альтернативу досвіду здорового глузду, буденного світу» [3, с. 1].

Навпаки, у китайській традиції надприродне є в першу чергу тим, що виходить за межі встановлених фактів:

«Оповідання про чудесне часів шести династій зокрема розглядаються як «записи фактів і природних явищ» (або «чутки, що були записані»). У китайській традиції відмінність між «фантастичним» і «надприродним» базується на природі цих «фактів». Таким чином, деякі казки тут можна вважати такими, що належать до категорії надприродного, оскільки вони представляють явища, які існують за межами спостережуваного світу, або події, які, очевидно, виходять за межі законів природи; в той час як інші казки є фантастичними, тому що їхні історії включають щось наднормальне або настільки надзвичайне, що стає неприродним. В основі запису історій про надприродне лежить віра в надприродність і магію, а також визнання неприродного і наднормального як фактів. Ці події були записані в першу чергу тому, що вони свідчать про надприродність. Оскільки ця віра ніколи не була повністю дискредитована в традиційній китайській культурі (особливо в народній частині цієї культури), і надприродні, і фантастичні явища сприймаються читачем (або автором) як реальні через їхнє «походження» зі світу природи» [3, с. 1].

На думку Се Веньцюань «у китайському контексті «надприродне» відноситься насамперед

до типів зображеної реальності, а не до використуваного способу представлення. Тобто більшість творців оповідань про чудесне твердо вірили, що паранормальні події, які вони описали, насправді відбулися; вони розглядали свої роботи як записи, а не як фантазії» [6, с. 244].

Таким чином, віра у надприродне, навіть «фактологічність надприродного», є основою і для Гань Бао. Фактично, у антології «Записки про пошук духів» Гань Бао пропонує новий для тодішнього Китаю тип світосприйняття – «Шлях Духів». «Шлях духів», створений Гань Бао, це окрема форма народного світогляду, а можливо й окрема народна релігія. Підкреслимо, автор не ставив собі за мету розвинути певний релігійний культ з чіткою системою ритуалів, швидше метою збірки було заставити читача повірити в існування духів. Нарочитий примітивізм та лаконічність в оповіданнях Гань Бао мають на меті посилити правдоподібність оповідання.

Шлях духів по своїй суті не є конфуціанським, буддистським чи даоським, але легко може поєднуватися із будь-яким з цих філософських напрямків. Згодом, «шлях духів» ляже в основу ще одної, нової для Далекого сходу релігії – синтоїзму, унікально перепрацювавши японський народний фольклор та вірування, та систематизувавши їх у Японії у релігію Синто (у VII–VIII ст. н. е).

Імперський світ Китаю настільки пронизував світогляд Гань Бао, що навіть у потойбічній знайшлося місце для чиновників та для керівників підземних робітничих груп. Цей антропоморфний, чиновницький характер духів робив рецепцію оповідань збірки доволі легкою для пересічного, більш чи менш освіченого, китайського читача тих часів. Фактично, якщо первинний пласт збірки, а саме мотиви про зустріч з потойбічним, своїм корінням сягають анімістичних вірувань часів неоліту, то пласт, який вносить автор, це є вже суто літературне «обрамлення» образів «духів» в оповіданні у повній відповідності з імперською культурою середньовічної Піднебесної. Зрештою, подібний літературний прийом ми зустрічаємо й у британській літературі, зокрема у готичному оповіданні вікторіанської доби. Контакт з духом у «Записках» майже ніколи не проходить для персонажа людини безслідно, він майже завжди змінює долю головних героїв п'єси, часто такий контакт є кульмінацією оповідання.

Духи у Гань Бао це не тільки фантастичні зооморфні істоти, описані у книзі «Гір та морів», а це високоорганізоване суспільство, при тому, організоване набагато краще, ніж світ людей. Автор зма-

льовує цілий ряд антропоморфних образів. Суспільство духів водночас тотожне суспільству людей, та водночас є «антитезою» людському суспільству, воно стоїть якби «над» людським суспільством, майже не вмішується в поточне життя живих людей, водночас повною мірою керує долею людини.

У багатьох оповіданнях Гань Бао ми можемо побачити фемінні гендерні мотиви. Наприклад мотив «Небесної діви» (дружини – духа), або контакту головного героя з померлою дружиною. Такий мотив пов'язаний з гендерною дихотомією вчення про інський та янський початок, що на мою думку вже добре відоме освіченому європейському читачеві. Зазвичай, зустріч головного героя з дружиною-духом відбувається за абсолютно звичайних, буденних умов або уві сні, отже у збірці ми маємо також оніричні мотиви.

Значимо, що у багатьох оповіданнях збірки Гань Бао має місце зустріч з господарем духів, який живе чи у надрах гори *Тайшань*, чи у підземному чи підводному світі. Цей персонаж відає долями людей. Також у багатьох оповіданнях Гань Бао родичі, що нещодавно пішли з цього світу, приходять уві сні з проханням полегшити їхню долю в потойбічній, перевести їх на іншу посаду. В цьому випадку ще раз маємо підкреслити, що за соціальним походженням автор збірки був державним діячем.

В результаті проведеного дослідження ми можемо виділити наступні ключові характеристики оповідань про пошук духів:

1. «Дослідницький» характер збірки – автор збірки до кінця не впевнений, чи дійсно відбулися події, що описані, чи ні – а отже намагається посилено дослідити почуту інформацію;

2. «Псевдоісторичний» характер збірки оповідань, який впливає з першого пункту дослідження – автор намагається описати події у хронологічній послідовності, час та місце дії більшості оповідань *сяошо* – реальні, історичні. Збірка оповідань «Записки про пошук духів» запозичує форму у «Історичних записок» Сіма Цяня з метою придати історичність більшості подій, що описуються;

3. Лаконічність оповідання *сяошо* – автор оповідання намагається лаконічно донести до читача чи слухача події, що описуються літературною мовою відповідно до наукових та суспільних вимог свого часу;

4. Новелістичний характер оповідання – частина оповідань *сяошо* має несподівану для читача чи слухача розв'язку, розвиток сюжету читачу важко передбачити. Розв'язка сюжету оповідань Гань Бао часто може шокувати потенційного «уявного» читача;

5. Моралізаторський характер збірки оповідань – сюжети оповідання *сяошо* мають характер притч китайської народної релігії, логіка якої сильно відрізняється від логіки філософії даосизму. Ця логіка короткого оповідання ближча до логіки народної казки, ніж тяжіє до філософського мислення;

6. Завершений характер кожного короткого оповідання. Кожне коротке оповідання містить певний сюжет та не пов'язано тематично з рядом наступних оповідань;

7. Історичний часопростір кожного короткого оповідання. Дія кожного оповідання збірки розгортається у певній історичній добі та у певному реальному географічному місці;

8. «Типажність» персонажів короткого оповідання *сяошо*. Персонажі збірки є типажними, що дозволяє нам створити чітку класифікацію літературних героїв збірки.

Важливим фактором сприйняття твору є характер нарації оповідання. Для усіх оповідань *сяошо* збірки Гань Бао є характерним екстрадієгетичний наратор (оповідач знаходиться за межами художнього світу оповідання, оповідь ведеться від третьої особи). Екстрадієгетизм наратора підкреслює історизм подій та надає оповіданню ефект «Голосу пророка». У читача чи слухача не має виникнути і тіні сумніву правдивості, що додає ефект квазіісторизму (псевдоісторичності кожного оповідання). Псевдоісторичність є одним з гарантованих літературних прийомів, що заставляють читача повірити у реальність подій, які розгортаються у оповіді. Автор неначе пророк розповідає кожну історію, і мабуть, за браком фактичного матеріалу, ми ніколи не зможемо довідатися наскільки сам Гань Бао вірив матеріалам власної збірки. Перманентно, збірка мала значний вплив на розвиток літератури далекого сходу, фактично ставши «канонам жанру», про що свідчить велика кількість збірників оповідань *сяошо*, що наслідують Гань Бао. (Наприклад, «Соушень Хоуцзі», буддійські *сяошо*, «Шеньсяньчжуань» та багато інших збірок) [9; 10].

Досліджуючи магічний світ Гань Бао, ми також маємо звернути увагу на загальні типологічні ознаки фантастичного та містичного елементу у «Оповіданнях про чудесне», які наводить у передмові до перекладу збірок оповідань про чудесне англійською «Classical chinese tales of the Supernatural and the Fantastic. Selections from the Third to the Tenth Century» Карл Као:

«1. Провісники та передвіщення: порушення в природному порядку, що розглядаються як провісники чи знаки з космологічним значенням;

2. Спілкування з потойбічним : прояви приви́дів і духів;

3. Анімістичні явища: прояви перетворень тварин і перетворень неживих об'єктів природи, їх взаємодії з людиною;

4. Спілкування з трансцендентними істотами: прояви небесних фей і та небесних істот і їхня взаємодія з людьми;

5. Ілюзорні явища: прояви магічних діянь та перетворень, пов'язані з даоськими магами» [3, с. 5].

Відповідно, наведені вище міркування щодо оповідань періоду IV–VI ст. ми можемо вважати справедливими і для «Записок про пошук духів» Гань Бао. Лише шоста теза Карла Као «Явища відплати: божественна відплата та чудеса, пов'язані з буддистською вірою та корінними китайськими віруваннями» [3, с. 5] містить у себе згадку про оповідання буддійського напрямку, що виникли пізніше. Зокрема, і під впливом збірки Гань Бао.

3. Типологія персонажів та когнітивна картина світу у «Записках про пошук духів». Китайська когнітивна картина світу часів раннього середньовіччя у творчому доробку Гань Бао представлена надзвичайно широко. Першим завданням дослідження є виділити чіткі критерії, які дозволяють створити чітку класифікацію типології персонажів у творчому доробку Гань Бао. Логічним першим критерієм у пропонованій класифікації є наявність антропоморфного та не-антропоморфного (суто міфічно-хтонічного) характеру персонажів оповідань *сяошо* про чудесне. Зазначимо, частина персонажів «Записок про пошук духів» є антропоморфною, частина – ні, що часто визначає сюжетну функцію персонажу.

Відповідно, другим критерієм пропонованої класифікації є приписані автором чи народною традицією (або, навпаки, повністю відсутні) надприродні якості того чи іншого персонажу.

Третій критерій пропонованої класифікації є гендерним.

Четвертим критерієм є приналежність персонажу до певної групи (соціальної чи релігійної включно).

Таким чином, ми можемо виділити дві макрокатегорії персонажів – антропоморфну та не-антропоморфну (у цю категорію ми винесемо також квазіантропоморфних персонажів, наприклад тварин-перевертнів, які можуть набувати людської подоби).

Отже, першою великою групою персонажів оповідання Гань Бао, яку нам вдалося виділити є персонажі, що пов'язані з панівним філософ-

сько-релігійним (точніше, містичним) світоглядом III–IV ст., даосизмом. Отже, перша група антропоморфні персонажі – реалістичні та псевдорелістичні персонажі що пов'язані з даосизмом: 1. Людина, що шукає безсмертя – простолюдин чоловік/жінка; 2. Людина, що шукає безсмертя – князь, чиновник, аристократ; 3. Даоський наставник, який відає секретами безсмертя, 4. Мандрівний даоський чудесник, даос-фокусник; 5. Людина, що отримала чарівну даоську книгу; 6. Даоський чудесник, що може змінювати свою зовнішність; 7. Безсмерний даос; 8. Придворний даос (Зазвичай чарівник-екзорцист); 9. Даос, що може контактувати з померлими; 10. Ворожбит – даос чи не ідентифікований ворожбит; 11. Функціонально близький персонаж – шаман.

Другою типологічною групою персонажів, яку ми можемо виділити в оповіданнях про чудесне є персонажі, що пов'язані з шаманізмом. За часів Трицарства, як і за часів династії Хань китайський шаманізм залишився «реліктовою релігією», адже функціонально шаманізм був поглинутий даоським світоглядом (який, до речі, сам постав з емпіризму, що близький до шаманської думки). Сюжетна функція персонажів – шаманів є доволі близькою до сюжетної функції персонажів, що пов'язані з даосизмом. Ця функція є боротьбою з темними, нечистими силами та екзорцизм. У оповіданнях Гань Бао ми можемо зрідка зустріти персонажів – шаманів як чоловічої, так і жіночої гендерної приналежності, але ця група персонажів набагато менш численна і набагато менше зустрічається в оповіданнях, ніж перша група.

До третьої групи персонажів оповідань Гань Бао ми можемо віднести антропоморфних чарівних жіночих персонажів. Це персонаж даоського походження Яшмова діва (яка часто зустрічається у китайській даоській літературі гендерного спрямування) та персонажі духи-повелителі певної природної місцевості чи їх «родичі», наприклад у деяких оповіданнях фігурує дочка духа гори Тайшань або Жовтої річки. Також до групи антропоморфних жіночих персонажів ми можемо віднести негативний жіночий персонаж – мстивий дух жінки, що померла (у багатьох оповіданнях це дух-перевертень, який може сильно нашкодити).

До четвертої групи ми можемо віднести чарівних чоловічих персонажів. Зауважимо, що більшість чоловічих персонажів-духів у оповіданнях сяюшо мають чиновницький характер (що відображає світогляд Гань Бао та його наслідувачів). Це: 1. Дух – чиновник/ полководець; 2. Окремо можна виділити духів – повелителів гірської міс-

цевості гори Тайшань чи Лушань, чи Темного розливу; 3. Дух Даос-наставник; 4. Дух домашнього вогнища; 6. Дух – хлопець-підліток; 7. Дух/ варвар-перевертень, що може відокремлювати голову; 8. Дух маленького зросту; 9. Духи планет та сузір'їв / Духи Правителі планет та сузір'їв.

До п'ятої групи персонажів ми можемо віднести духи родичів, що померли (не з'ясованої чи не уточненої автором статі), а також доволі специфічний дух – голову, що відокремлена від тіла (яка рухаючись переважно завдає шкоду головним героям оповідання чи нерухомому майну);

До шостої групи антропоморфних істот ми можемо віднести чоловічих персонажів без надприродних властивостей («земних людей чоловічої статі»);

Відповідно, до сьомої групи групи ми можемо віднести жіночих персонажів без надприродних властивостей («земних людей жіночої статі»).

У окрему, восьму групу ми можемо виділити Нефритового імператора, «духа-повелителя», «монарха людей та духів», суто монотеїстичний мотив у творчому доробку Гань Бао.

Друга макрокатегорія персонажів представлена не-антропоморфними персонажами. До першої групи ми можемо віднести персонажів – демонів (злих духів) та демонів-охоронців підземного світу. Друга група не-антропоморфних персонажів представлена тваринами-перевертнями. У цю групу ми можемо віднести наступних тварин-перевертнів: перевертень – лисиця, перевертень – барсук, перевертень- вовк/собака, перевертень – криса, перевертень – миша, перевертень – мартишка, перевертень – тигр/тигриця, перевертень – курка, перевертень – кінь, перевертень – дракон (Негативний). Єдиним повністю позитивним персонажем, якого можна віднести до другої групи макрокатегорії не-антропоморфних персонажів є перевертень – буйвол. Також, до цієї групи персонажів ми можемо віднести «магічних» тварин, що підвладні даоським магам. Наприклад це, ворон.

До третьої групи не-антропоморфних персонажів ми можемо віднести велетенських тварин (тобто, тварин для яких характерний підкреслений гігантизм) та велетенських монстрів. Це: 1. Велетенська черепаха; 2. Велетенський змії; 3. Велетенський монстр, що подібний на вола; 4. Монстр «Куй»; 5. Монстр «Ванлянь/вансян»; 6. Монстр «Шаньду» – велетень.

У четверту групу ми можемо віднести хтонічних персонажів. Концепція хтонічних духів природи в оповіданнях сяюшо побудовані за принципом полярної тотожності концептів гармонія

дорівнює добробут, дисгармонія дорівнює злу. Суспільні негаразди у світогляді «Записок про пошук духів» також відображаються у народжені потворних істот. Серед хтонічних істот на сторінках оповідання Гань Бао ми можемо зустріти: рослини з людською зовнішністю/рослини, що виглядають як тварини, тварини з надмірною кількістю кінцівок, «Сіамські близнюки» – люди або тварини, що мають одне тіло та дві голови. А також у деяких оповіданнях ми можемо побачити явище міжвидової трансформації тварин (Перетворення тварин з одного виду в інший) та описане вище явище гігантизму, яке ми виділили в окрему групу.

У останню, п'яту групу ми можемо виділити не-антропоморфних персонажів – міфічних тварин. Це чотири істоти, які ми зустрічаємо на сто-

рінках оповідань: дракон, кінь-дракон, фенікс та китайський єдиноріг.

Висновки та перспективи дослідження. Збірка Гань Бао «Записки про пошук духів» є справжньою енциклопедією народного світогляду далекого Сходу часів раннього середньовіччя. Енциклопедичний характер та типажність персонажів збірки дозволив утворити чітку типологічну класифікацію персонажів збірки, розкрити народний світогляд. Пропонована класифікація може бути використана як основа для дослідження інших збірок коротких оповідань, які наслідували роботу Гань Бао. Також, пропована типологія може бути використана і для аналізу сучасних літературних творів містичного характеру китайської та японської літератури.

Список літератури:

1. Тойнбі А. Дослідження історії. Київ : Основи, 1995. 614 с.
2. Giebel R. The vairocanaḥhisambodhi sutra. Berkeley : Numata Center for Buddhist Translation and Research, 1995. 302 с.
3. Kao K. Classical Chinese tales of the supernatural and the fantastic: Selections from the third to the tenth century. Bloomington : INDIANA UNIVERSITY PRESS, 1985. 406 с.
4. Kenneth D., Cramp J. In search of the supernatural: the written record. Stanford : Stanford University Press, 1996. 284 с.
5. Rossabi M. A History of China. Chichester : Blackwell Publishing, 2014. 426 с. (The Blackwell history of the world).
6. Xie W. Encountering Ghost Princesses in Sou shen ji: Rereading Classical Chinese Ghost Wife Zhiguai Tales. *Unsettling Assumptions: Tradition, Gender, Drag*. Colorado : University Press of Colorado., 2014. С. 244–260.
7. 鲁迅. 中国小说史略/鲁迅. 1930. URL: <http://res.guoxueyuan.com/CourseFiles/c458b16c-ba9d-3ec4-9672-1310c5941422.pdf>.
8. 陶娥. 搜神记/娥. 陶, 德. 邹, 永. 孔. – 郑州: 中州古籍出版社, 2016. 372 с.
9. 郑振铎. 插图本中国文学史. 上./郑振铎 – 北京: 当代世界出版社, 2009. 366 с.
10. 郑振铎. 插图本中国文学史. 下./郑振铎 – 北京: 当代世界出版社, 2009. 440 с.

Shcherbakov Ya. I. GAN BAO'S "IN SEARCH OF THE SUPERNATURAL": A TYPOLOGY OF SUPERNATURAL CHARACTERS AND A COGNITIVE SPHERE OF THE CHINESE EARLY MIDDLE AGES

The purpose of the article is to analyze the "canonical" book of medieval Chinese literature, Gan Bao's "In search of the supernatural: the written record". Considerable attention is paid to the historical and biographical analysis of the life path of the author at the background of the 3rd century AD. stormy dark era. The relevance of the proposed study is due to the fact that the mystical literature of the "Way of Spirits" and the Chinese fantastic story is not completely studied in Western Sinology. The article examines the conditions of the formation of Gan Bao as a personality, the influence of biographical data on the formation of the author as a writer. The main characteristics of Eastern fantastic stories are analyzed in comparison with the key characteristics of Western stories in the "horror" genre. The article examines in detail the key characteristics of the Xiaoshu collection "In search of the supernatural: the written record", which were highlighted in the research process. Such as the "exploratory" nature of the collection, the "pseudo-historical" nature of the collection, the brevity of the Xiaoshu story, the novelistic nature of the story, the completed nature of each short story, the historical time-space of each short story, the "Typeness" of the characters of the Xiaoshu short story). In the last part of the study, the author's classification of magical creatures in Gan Bao's stories is given. The classification is based on four criteria. The first criterion in the proposed classification is the presence of anthropomorphic and non-anthropomorphic (purely mythical-chthonic) character of the characters of Xiaoshu's fantastic stories. The second criterion of the proposed classification is the supernatural qualities attributed to this or that character by the author or folk tradition (or, on the contrary, completely absent). The third criterion of the proposed classification is gender. The fourth criterion is the character's belonging to a certain group (including social or religious). The proposed classification can be used as a basis for researching other collections of short stories that followed Gan Bao's work.

Key words: Gan Bao, spirits, Celestial, mysticism, China, early Middle Ages, Taoism, Shintoism, folk religion, folk worldview.